УДК 930 (477.83/.86)

Іван Куций

СПОСОБИ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ ГАЛИЧИНИ XIX СТ.

У статті проаналізовано способи визначення цивілізаційної приналежності українськими істориками Галичини XIX ст. Досліджено вплив цивілізаційної тотожності на інтерпретацію національної історії. Простежено взаємодію двох основних форм цивілізаційної тотожності в історичній думці.

Ключові слова: цивілізація, ідентичність, історіографія, Слов'янський світ, Європа, Схід, Захід, Галичина.

Проблема геополітичного та цивілізаційного самовизначення України та її місця у сьогоднішньому "конфлікті цивілізацій" спонукає нас до глибшого дослідження процесу генези цивілізаційної ідентичності в українській суспільно-політичній та інтелектуальній думці. Вагомим об'єктом дослідження в цьому тематичному напрямку є українська історична думка Галичини XIX ст. В останній функціонувало декілька течій, насамперед русофільсько-старорусинська та українофільсько-народовська, репрезентанти яких у своїх історичних потрактуваннях відрізнялися не лише національно-політичними концепціями, а й культурно-цивілізаційними орієнтирами. З'ясування цих відмінностей не може не зацікавлювати сучасних дослідників.

Тематика цивілізаційної ідентичності в українській історичній думці по сьогодні залишається малодослідженою проблемою. Ця ситуація дисонує із величезною кількістю статей, виступів, обговорень та публічних дискусій стосовно "цивілізаційного вибору" сучасної української держави. Отже, актуальність "цивілізаційної тематики" на сучасному етапі історичного розвитку ще не спонукала українських вчених-істориків до належного осмислення способів цивілізаційної самоідентифікації українських інтелектуалів у минулому. Тому, на наш погляд, ця проблема вартує комплексного та всестороннього дослідження.

Серед теоретиків та мислителів "цивілізаційної" проблематики загальноприйнятим, як відомо, є погляд щодо виокремлення європейської (або західної) та візантійської цивілізацій. Також чимало істориків виділяють окремим цивілізаційно-культурним середовищем православний слов'янський світ – як результат синтезу перших двох цивілізацій. Власне цей останній погляд становить для нас особливий інтерес, оскільки спроби його концептуального осмислення ми простежуємо в історичній думці Галичини XIX ст.

Розповсюдження в історичній думці Галичини названого періоду набула теза про особливий історично-цивілізаційний розвиток слов'янства й протиставлення його західноєвропейському світу. Європа і Слов'янщина, Захід і Схід, католицько-германський та православно-слов'янський світ постають у галицькій історіографії як споконвічні цивілізації-антагоністи. Загалом більшість галицьких інтелектуалів у першій половині XIX ст. самоототожнювала себе із Сходом, тобто слов'янсько-православною цивілізацією. Проте згодом мала місце тенденція, коли галицькі вчені прагнули до самоототожнення із західноєвропейською цивілізацією, до поінтерпретування національної історії як інтегральної складової загальноєвропейського історичного процесу. Показово, що у другій половині XIX ст. розмежування між прихильниками слов'янської та європейської цивілізаційної приналежності співпало із поділом на національно-політичні течії. В такий спосіб визначення своєї цивілізаційної приналежності ставало органічним продовженням національно-політичної боротьби. Слід відзначити, що в українській історіографії Галичини XIX ст. ми не зустрічаємо жодної праці, яка б була тематично присвячена з'ясуванню проблеми власної цивілізаційної приналежності. Положення і дискусії з цього приводу були "вписані" в тексти узагальнююче-синтетичних праць.

Окремої уваги заслуговує неоднозначність змісту образів Заходу та Сходу в українській історичній думці Галичини XIX ст. Загалом образ Заходу тут не викликав особливих розбіжностей у трактуванні його змісту. Під власне Заходом українські історики розуміли європейські народи і країни германського походження та римо-католицького віросповідання. При цьому країни і народи романського світу та протестантського віросповідання практично не попадали в поле зору істориків. Тому вони не були присутні в стереотипному уявленні про Захід. Поняттями-синонімами до Заходу виступали Європа, Германський світ та Католицький світ. Всі ці назви в історичних текстах вживаються як рівнозначні. Найбільш проблематичним моментом в концептуальному обґрунтуванні образу Заходу було визначення місця Польщі у цивілізаційному поділі між Заходом і Сходом. Якщо історичний образ Польщі цілком вписувався в поняття Католицький світ, то в поняття Германський світ українським вченим його було вписати важко. Загалом приналежність Польщі до Заходу для істориків всіх ідейних орієнтацій була безсумнівною. Проте інтерпретація поєднання слов'янського походження Польщі та її західної цивілізаційної приналежності для багатьох істориків видавалася проблематичною. Звідси істориками-русофілами (насамперед Богданом Дідицьким) було висунуте положення про історичну "зраду" Польщею ідеалів Слов'янщини та перехід її на сторону германсько-католицького світу (тобто Заходу). Мотив цієї "зради" різною мірою присутній у текстах багатьох українських істориків Галичини. Найбільшої концептуальної довершеності проблема місця Польщі між заходом та Сходом набула у історичних текстах Степана Качали [1]. Тут Польща трактується як органічно слов'янська (тобто східна) країна, що зазнала германської експансії і під її впливом прийняла католицизм. Тому перехід Польщі до Західної цивілізації є не результатом добровільного вибору, а наслідком західного тиску та експансії на Схід. З моменту цього переходу на сторону Заходу Польща стає його головним інструментом у подальшій експансії проти Сходу. Отже, Польщу в історичній думці Галичини прийнято було вважати країною первинно приналежною до Сходу, однак в силу історичних обставин (германського тиску чи власної "зради") такою, що перейшла до Західної цивілізації.

На відміну від Заходу, поняття Схід в історичній думці Галичини мало двозначне трактування. Ним позначали два цілком відмінні, чи навіть антагоністичні, цивілізаційні утворення – Слов'янський світ і так звану "дику Азію". Під Слов'янським світом розуміли східноєвропейський простір, представлений слов'янськими країнами та народами православного віросповідання. Проблема належності до Сходу/Слов'янського світу слов'янських за походженням, але католицьких за віросповіданням країн (за винятком однозначно "західної" Польщі) істориками не порушувалась. Оскільки головними репрезентантами слов'янсько-православного Сходу у протистоянні з германсько-католицьким Заходом в історичних текстах виступали Русь і руський народ, то як синонім до поняття Схід та Слов'янський світ було також поняття Руський світ. Однак очевидно, що останній термін сприймався вченими дещо вужче, адже він не включав до свого змісту південнослов'янські православні народи.

Вартує уваги і той факт, що галицькі історики практично не вказували на будь-який генетичний зв'язок між Візантією та православно-слов'янським світом. Як відомо, в багатьох теоретичних студіях над цивілізаційною проблематикою прийнято розглядати слов'янські православні народи як частину візантійської цивілізації або як її продовжувача, спадкоємця, наступника чи просто виводити генетичний зв'язок між цими цивілізаціями. Останній підхід набув особливого поширення в російській інтелектуальній традиції. Натомість українські історики Галичини (зокрема ті, що були зорієнтовані на російську інтелектуальну традицію) трактували Візантію не як духовно чи культурно споріднену слов'янам країну, а скоріше як ворожу. У їхніх історичних текстах більший акцент робиться на "нехристиянській жорстокості", "підступності" візантійців і на фактах русько-візантійського суперництва, ніж на хрещенні Русі від Візантії. Загалом для тогочасних істориків місце Візантії в системі Схід-Захід було не дуже чітко визначеним: з одного боку – це однозначно не західна країна, з іншого – не попадала цілком в жоден із двох образів Сходу. Таким чином, ідея про генетичну

спорідненість слов'янсько-православного світу із візантійською спадщиною не знайшла відгуку в українській історичній думці Галичини.

Термін Схід у другому значенні сприймався доволі широко й нечітко – тобто як увесь азіатський простір, дотичний чи прилеглий до Слов'янського світу та Європи. Репрезентантами цього "азіатського" Сходу в галицьких історичних текстах виступають насамперед татари, турки і половці. Дещо рідше його представляють інші кочові народи тюркського чи іранського походження. Здебільшого цей Схід асоціювався із кочовими народами і мусульманським віросповіданням, однак в найширшому розумінні – "східними" були всі азіатські народи, дотичні до слов'янської чи європейської історії. Ставлення до цього "азіатського" (тобто тюрксько-мусульманського) Сходу практично в усіх істориків було негативним. Вони дивились на цей Схід як на відстале варварське середовище, що постійно здійснює агресію і натиск на Слов'янський світ чи Європу. В історичних текстах народи, що представляли цей "азіатський" Схід часто наділялись негативними характеристиками: "дикі", "хижі", "жорстокі", "суворі", "люті" "войовничі", "агресивні", "поганські" тощо. В цілому можна говорити про своєрідний "антитюркський синдром" у сприйнятті азіатських народів. Типовим прикладом для ілюстрації "східного" впливу чи стилю поведінки для істориків слугувала насамперед татарська навала XIII ст. чи пізніші походи кримських татар на українські землі. Класичним сюжетом для ілюстрації "азіатськості" слугували походи хана Батия на руські землі. Дотримуючись емоційно-напруженого стилю викладу, історики до деталей відтворювали апокаліптичну картину тотальних руйнувань руських міст "дикими і безумними" татарами. З метою увиразнення катастрофічності наслідків татарського погрому Б. Дідицький, наприклад, у праці "Народная исторія Руси" використав яскраву метафоричність: "По нашестю татар вся Русь представляла із себе одне велике кладовище, на котрому не було кому ховати вбитих"; "куди проходили татари, там як і від саранчі і трава не росла – все було спустошено ними" [2, с. 55; 51]. Наведений опис є типовим і для інших праць.

Варто окреслити насамперед основні джерела формування цивілізаційних уявлень та концепцій в галицькому інтелектуальному середовищі. Так, вагомим зовнішнім чинником стала тут ідеологія панславізму. Як відомо, ідея всеслов'янського єднання та взаємності визначилась як характерна риса епохи романтизму в усіх слов'янських народів. Дослідники відзначають, що в еволюції ідеї слов'янської єдності спостерігається, з одного боку, неоднакове її розуміння різнотипними соціально-політичними та ідейно-естетичними угрупуваннями, а з другого – наявність різних етапів у становленні цієї ідеї як політичної формули [3, с. 191]. Як слушно зазначають сучасні дослідники О.Аркуша та М. Мудрий, "ідея слов'янської взаємності ніколи не набувала у свідомості її носіїв граничної чіткості, й тому вона не існувала як завершена світоглядна категорія, а радше як пульсуюча" [4, с. 235]. Ще І. Франко вдало виокремив на галицькому грунті два основні різновиди панславізму – росієцентричний та австрославізм [5, с. 435]. Останній передбачав об'єднання слов'янських народів на федеративних засадах в рамках Габсбурзької монархії й духовно-релігійну орієнтацію на Ватикан, оскільки його репрезентували переважно представники католицьких народів [5, с. 435]. На противагу йому російський панславізм пропагував об'єднання слов'янського світу під верховенством Росії як політичного центру й православ'я як духовного підґрунтя [6, с. 580]. Ці два різновиди панславізму, поєднуючись та взаємодіючи між собою, і формували значною мірою цивілізаційну самоідентифікацію серед української інтелігенції Галичини.

Конкретним виявом ідеї всеслов'янської спільності в галицькій історичній думці стала загальноприйнята теза про спільні генетичні витоки всіх слов'янських народів. Тому в синтетичних історичних студіях та викладах стародавньої історії не простежуємо спроб виокремити етногенез русинів з-поміж інших слов'янських народів. Стародавню епоху руської історії вчені Галичини розглядали лише у контексті історії слов'янських народів в цілому. "Слов'янськість" окремих історичних явищ чи процесів була для галицьких вчених критерієм оцінок й мірилом вартостей.

Помітний вплив на розвиток історичної думки Галичини чинила також ідеологія слов'янофільства. Уточнимо, що деякі дослідники загалом ототожнюють слов'янофільство з панславізмом, що, на слушну думку А. Валіцького, не є цілком оправданим [6, с. 572]. Адже слов'янофільська доктрина базувалася на постулатах про самобутній шлях історичного розвитку слов'янських народів, про общину як ідеальну форму самоорганізації суспільства, православ'я як справжнє втілення християнства, особливу (месіанську) роль слов'ян у світовій історії тощо. Слов'янофіли ідеалізували патріархальний уклад допетровської Московії й проявляли ксенофобію й підозрілість до всього чужого (неслов'янського). Слов'янофільство як ідейно-світоглядна доктрина сформувалося в ході полемік зі своїм ідеологічним антиподом – так званим західництвом [6, с. 452–455].

У галицькій науковій думці слов'янофільська доктрина була сприйнята не в усій цілісності, а тільки окремі її компоненти адаптувались до місцевих, специфічно галицьких обставин. Так, актуальна тоді слов'янофільська (й панславістська) теза про "історичну похибку" Польщі – "зраду ідеалів Слов'янщини" й західноєвропейський історично-цивілізаційний вибір – набула в історичних працях галичан значного поширення. Водночас такий же актуальний для слов'янофілів мотив протиставлення допетровської Московії та європеїзованої пореформеної Росії в галицькій історіографії не знайшов відгуку. Слов'янофільство, за твердженням М. Мудрого, стало для галичан першим виявом національної ідеї, засобом рекомпенсації почуття цивілізаційної меншовартості [4, с. 235].

Дещо згодом, у другій половині XIX ст., цілком протилежний за своїм змістом і спрямуванням вплив мала інша світоглядна течія – позитивізм. Як слушно відзначив Я.Дашкевич, складовим компонентом впливу позитивізму на українську історичну думку став окциденталізм та акценти на своїй європейській приналежності [7, с. 80]. Поява альтернативної цивілізаційної ідентичності, її інтелектуальні джерела та способи поширення серед освічених галичан, взаємодія та конкуренція із попередньою формою ідентичності – це були досить складні, довготривалі та неоднозначні процеси. Вони по сьогодні залишаються малодослідженими й тому вартують уваги українських дослідників.

Попри загальну перевагу слов'янсько-православної цивілізаційної ідентичності в середовищі галицьких інтелектуалів XIX ст., вона все-таки мала специфіку прояву в середовищі кожної із двох провідних течій суспільно-політичного життя та інтелектуальної думки. Так, старорусини-русофіли стосовно питання про геополітично-цивілізаційні орієнтири стояли на відверто антизахідницьких позиціях. Європейський Захід ("римсько-католицький світ") поставав у їхніх світоглядних уявленнях уособленням агресивно-ворожого до слов'янського світу середовища, цивілізацією-антагоністом стосовно нього. Тому будь-які форми західноєвропейського (особливо германського) впливу на історію слов'ян вчені-русофіли розцінювали як вияв європейсько-католицького експансіонізму на Слов'янщину. У такому контексті вони вдавались до гострих випадів на адресу Польщі за "зраду Слов'янщини", тобто за культурно-цивілізаційне зближення із германсько-католицьким світом. Легко спостерегти, що для русофілів характерне однаково упереджене ставлення як до європейського Заходу, так і до позаслов'янського азіатського Сходу. Зауважимо, що в історичній свідомості русофілів антипольські і загалом антизахідницькі переконання займали пріоритетне місце навіть стосовно антитюркського синдрому. Панславістські та слов'янофільські ідейно-світоглядні впливи у старорусинсько-русофільському інтелектуальному середовищі набули специфічної форми – панрусизму, котра значно зближувала русофілів із російським панславізмом і деякою мірою протиставляла їх австрославістам. Важливо наголосити, що галицькі русофіли акцентували увагу не на всеслов'янській, а саме на східнослов'янській – всеруській – культурно-цивілізаційній єдності.

Для свідомості русофілів, за нашими спостереженнями, характерна своєрідна ієрархія ідентичностей, у якій, поруч із регіональним ("галицько-руський", "австро-руський"), мегарегіональним ("південноруський", "малоруський"), загальнонаціональним ("общеруський"), виокремлювався ще й цивілізаційний ("всеслов'янський", "слов'янський

світ") рівень самоідентифікації. Ключовим поняттям у працях вчених-русофілів виступає так званий руський світ ("русский мир"), яким охоплено увесь панруський, східнослов'янсько-православний простір. У нього вони вкладали не лише державно-політичний (Київська Русь та її наступники) чи етнонаціональний зміст. Руський світ був для русофілів передовсім цивілізаційним, духовно-культурним простором, із яким вони себе повністю ототожнювали. Поняття-терміни руський світ та Русь, що постають у їхніх працях абсолютними синонімами, здебільшого мають не лише етнонаціональне чи державно-політичне, але й культурно-духовне наповнення, як, наприклад, часто вживане "свята Русь". Таким чином, галицьких русофілів-старорусинів ми можемо інтерпретувати як носіїв слов'янсько-православної моделі цивілізаційної ідентичності й водночас відвертих антагоністів європейської (західної) культурно-цивілізаційної орієнтації.

Стосовно іншої впливової суспільно-політичної та інтелектуальної течії – україно-фільсько-народовської, – то серед її репрезентантів не спостерігаємо одностайності думок у підходах до історично-цивілізаційної приналежності руського етнонаціонального простору. Упродовж XIX ст. в середовищі україно-фільської течії відбувалися принципові зміни цивілізаційних орієнтирів. Так, діячі "Руської трійці" у першій половині XIX ст. ще цілком поділяли точку зору слов'янофілів про самобутність історично-цивілізаційного розвитку Слов'янщини, протиставляючи його західноєвропейському, передовсім германському світу. Подібні думки серед україно-філів зустрічаємо і пізніше, у другій половині XIX ст. В цей час ідея самобутності історичного розвитку слов'янства особливо виразно простежується в історичній концепції С. Качали. Проте слов'янофільські впливи в україно-фільському середовищі мали інші наслідки, ніж у русофільському: представники першої течії наголошували на всеслов'янській спільності, надаючи пріоритет західнослов'янським та південнослов'янським зв'язкам; русофіли ж акцентували на східнослов'янській спільності.

Однак вже у пізніх народовців (1880-і рр.) спостерігаємо кардинальне зміщення культурно-цивілізаційних орієнтирів у бік окциденталізму. Так, в інтерпретації О. Барвінського загальноєвропейський контекст в історичному розвитку руських земель домінує над загальнослов'янським, а тим більше східнослов'янським. О. Барвінський однозначно інтерпретував руську історію як органічну частину загальноєвропейського історичного процесу, протиставляючи їй московсько-російську історію із притаманною їй, як твердив він, азіатською моделлю історичного розвитку. У своїх історичних працях О. Барвінський істотно поглибив основоположну тезу україно-фільства – про етнонаціональну окремішність русинів-малоросів і росіян-великоросів й наявність в них цілком відмінного історичного досвіду. Вчений стверджував, що Московщина-Росія – це цілком відмінний від Русі-України культурно-цивілізаційний простір, у якому незмінно домінують тюрксько-азіатські начала. Татарський елемент, на його думку, посів друге за своїм значенням місце після чудсько-фінського у процесі етногенезу московитів-росіян. В україно-фільській концепції національної історії русини і московити, за О. Барвінським, – генетично чужорідні, ментально несумісні та відмінні антропологічно народи; Московщина і Русь – політично-цивілізаційні антагоністи, ворожі один одному представники азіатського Сходу та європейського Заходу. Україно-фільська течія галицької науково-історичної думки пройшла, як бачимо, своєрідну еволюцію від слов'янсько-православної до "західницької" (європоцентричної або окциденталістської) моделі цивілізаційної самоідентифікації.

Для увиразнення цивілізаційних уявлень тогочасних галицьких істориків варто навести деякі збірні етнічні стереотипи, що часто побутують у їхніх працях. Так, ідеалізованому образу давніх русинів протиставлявся негативний стереотип про "інші", "чужі" та "ворожі" народи, котрі репрезентували цивілізації-антагоністи. У згущено-непривабливих тонах постає в галицькій історичній думці збірний образ варягів як войовничих, жорстоких, агресивних, брутальних, "нецивілізованих" північних варварів, присутність яких на слов'янському просторі спричиняла розруху; "лагідний характер" слов'ян часто протиставлявся "диким норовам" варягів. Стародавніх поляків історики-галичани

рецептували як “підступних”, “віроломних”, “надмірно гордих”, “пихатих”, “хвалькуватих”, “нахабних”, “прагнучих розжитись на руському хлібі”, таких, що зрадили слов’янським родовим інтересам на користь європеїзму. Подібно і візантійці (греки, “ромеї”), незважаючи на визнання за ними статусу найбільш цивілізованого та освіченого у свій час народу, наділялись такими характеристиками, як підступність, хитрість, “нехристиянська” жорстокість тощо. Прибалтійські племена, передовсім ятвяги, трактувалися істориками як “дикі”, відсталі, але водночас агресивні та войовничі варвари з “розбійницькою вдачею”, а угорці (“мадяри”) – як “хижі”, віроломні, заздрісні й агресивні сусіди.

Найбільш відчутним був своєрідний “антитюркський синдром” – упереджене ставлення дослідників до степових кочових племен – аварів, хозар, печенігів, тюрків, половців, татар, майже кожна згадка про яких супроводжувалась епітетами “хижі”, “дикі”, “жорстокі”, “сурові”, “люті”, “азіатські” тощо. Поза європейським Заходом майже всі історичні явища та факти, що виходили за рамки так званого “слов’яно-руського світу”, галицькі історики розцінювали як “дику азіатчину”, агресивно-вороже налаштовану до “руського світу”, таку, що прагне захопити та поглинути його. Вчені обидвох течій сходились на думці про однозначно негативний вплив степового фактора на політичний, культурний та соціально-економічний розвиток Русі. В більшості дослідницьких праць галицьких істориків досить виразно проглядається модифікований варіант ідеї про “передмур’я Європи”, запозиченої із польської історіографічної традиції. Істотна відмінність цієї ідеологеми від її польського варіанту полягала в тому, що роль “заборола” проти степових кочівників у даному випадку виконувала не Польща, а саме Русь. Маємо підстави говорити про “антитюркський синдром” як про невід’ємну складову історично-цивілізаційної тотожності тогочасної галицької інтелігенції.

З-поміж усіх історичних епізодів та тем саме різновекторна зовнішньополітична активність князя-короля Данила Романовича давала галицьким історикам чи не найбільш вдячний матеріал для дискусії про цивілізаційно-геополітичну орієнтацію. Так, О. Барвінський не оминув нагоди наголосити на “західницькому” ухилі геополітичної орієнтації галицького правителя: “За князя Данила руське життя і просвіта набирають відмінного виразу і вдачі, бо розвиваються під впливом західної Європи, одначе без шкоди руській народності” [8, с. 60]. Для підтвердження своєї тези про приналежність Галицько-Волинської землі до західноєвропейського світу історик навів низку фактів: виховання Данила, Василька та їх батька Романа при європейських дворах; тісні контакти з Польщею, Угорщиною, Чехією та іншими європейськими державами; етнічно-культурна та релігійна толерантність у державі Романовичів; взаємодопомога між Романовичами, П’ястовичами та Арпадовичами; участь Данила у війні за австрійське престолонаслідування, зрештою прийняття королівського титулу та церковної унії. О. Барвінський резюмував: “Галицько-Володимирська Русь могла тоді розвиватися поруч із Західною Європою, бо щодо просвіти не стояла нижче від неї, а сусідні краї, Угри і Польщу, навіть перевищувала, коли тим часом на півночі в Суздальсько-Московському князівстві панувала велика темнота” [8, с. 60–61].

З метою увиразнити контраст між “темнотою” Володимиро-Суздальщини та “європейськістю” Галичини-Волині О. Барвінський зіставляв позиції правителів цих держав стосовно татарської залежності. Так, для суздальсько-московських князів абсолютна залежність від татарських ханів була вигідною, адже опираючись на допомогу татар, князі мали змогу зміцнювати свою авторитарно-деспотичну владу у власних володіннях. У державі Романовичів історик фіксував зовсім іншу ситуацію. Хоча “залежність Данила від татар не була такою важкою”, як у володимиро-суздальців, “Данило не міг і цього приниження стерпіти” й прагнув “визволитися з-під цього соромного ярма татарської орди” при допомозі коаліції саме європейських держав [8, с. 67–68]. Все це, на думку О. Барвінського, свідчило про західноєвропейську орієнтацію короля Данила.

Русофіли відстоювали інші погляди з цього приводу. Д. Зубрицький, наприклад, вважав, що участь князя Данила в антитатарській коаліції руських князівств засвідчила розуміння галицько-волинським правителем своєї приналежності саме до “руського світу”

[9, с. 94]. Все-таки повністю знехтувати фактором європейського вектора зовнішньополітичної активності держави Романовичів вчені-русофіли не наважились й тому намагалися або підлаштувати його під власні ідейні переконання, або применшити значення "європеїзму" в Даниловій політиці, або ж покритикувати її. Перше було властиве найперше Д. Зубрицькому. Він, намагаючись належно поцінувати європейські контакти Данила Романовича, стверджував, що характер їх ілюстрував велич, геополітичну вагу, престиж та могутність держави Романовичів у Європі й що саме Захід був більш зацікавленою та ініціюючою стороною у цих взаємовідносинах. Галицько-Волинська держава поставала у його працях захисником Європи перед експансією Золотої Орди. Цей історик акцентував на факті втручання короля Данила у справи австрійського престолонаслідування. Б. Дідицький – радикальний антизахідник – намагався всіляко применшити вагу європейського вектора в політиці "найзнакомитішого Русі Князя", подати її як тимчасове, спорадичне, малозначиме й необдумане "схиблення" галицького правителя з метою забезпечити собі підтримку у створенні антитатарської коаліції. При цьому досить помітне у працях Б. Дідицького прагнення применшити військово-політичний потенціал європейських держав у співставленні із могутністю Галицько-Волинської Русі.

Дискусійні погляди на цивілізаційну ідентичність найбільш яскраво виявилися в інтерпретаціях зв'язків Галицько-Волинської Русі з Римом. Саме з цього приводу вчені різних орієнтацій займали протилежні позиції. Якщо коронування князя Данила й надання князівству статусу королівства практично всі історики розцінювали як безумовно прогресивний крок, що сприяв авторитету Галицько-Волинської держави у західноєвропейському світі, то церковна унія православної церкви цієї держави із Римом сприймалась і оцінювалась вченими-русофілами здебільшого негативно. Б. Дідицький, наприклад, маючи відверто антикатолицькі переконання, вважав унійні домовленості Данила нерозсудливим та шкідливим вчинком й протиставив йому позицію володимиро-суздальського князя Олександра, що відмовився від церковної унії. "Якби замість унії з Римом, – стверджував Б. Дідицький, – наш Данило успів був зв'язатися ближче з руським же Великим Князем Олександром Невським і подвигнути його на спільне діло супроти спільних ворогів Русі, не змогли би проти нас нічого ні татари, ні весь Захід" [2, с. 67–68]. Б. Дідицький акцентував і на згубних наслідках цього "схиблення" князя Данила: "власне його унія з Римом навела на нього якнайбільше горе" – війну з татарами.

Попри ідеалізацію та героїзацію постаті Данила, Б. Дідицький не стримався від відвертих докорів на його адресу, зрозуміло, за проєвропейські тенденції та бездіяльність у напрямі об'єднання з Північно-Східною Руссю. В узагальнюючій характеристиці Данила Романовича Б. Дідицький відзначив: "…Та тільки в тому похибив він, що став оглядатися на Захід, де для Русі не було і не буде порятунку, а тільки шкода і скрита ворожість для неї во віки…" [2, с. 67]. Подібно і Д. Зубрицький відзначав згубність наслідків "необдуманого приєднання до Римсько-Європейської системи". Вчені-русофіли пропонували доволі спрощене ретроспективне бачення схеми світової геополітичної ситуації у середині XIII ст. За цією схемою, у тогочасному світі виділялися два ворожі, але рівносильні політично-цивілізаційні полюси: католицький Захід ("Папська держава") і татарський Схід ("Ханська держава"), якому і підпорядковувалась більша частина Руських земель. Між цими двома ворожими одна одній та рівнозначними за військово-політичною могутністю державами-цивілізаціями знаходилась могутня й незалежна Галицько-Волинська держава, військово-політичний союз із якою був метою цих двох наддержав. Вчені-русофіли стверджували, що перехід королівства Романовичів на сторону однієї із них здатен був забезпечити їй повну перевагу над протилежною стороною. Звідси у концепції русофілів Данило Романович поставав мало не ключовою постаттю тогочасної світової історії, оскільки своїм військово-політичним союзом був спроможним забезпечити Заходу або Золотій Орді лідерство у світовій політиці.

Таким чином, в українській історіографії Галичини XIX ст. однією із актуальних теоретико-світоглядних проблем поставала цивілізаційна самоідентифікація, яка в цей час

ще не окреслилась самостійним предметом розгляду, а була лише складовою частиною національно-політичного дискурсу. Спосіб цивілізаційного самоототожнення тогочасних галицьких інтелектуалів взаємоузалежнювався із їхніми національно-політичними орієнтаціями. Упродовж першої половини та у середині XIX ст. у їхньому середовищі цілком домінувало самоототожнення власного етнонаціонального простору із окремою православною слов'янською цивілізацією – так званим "слов'яно-руським світом". У другій половині століття у середовищі українофільсько-народовської течії утверджувалася європейська цивілізаційна орієнтація, згідно з якою русини-українці та їхня національна історія поставала невід'ємною складовою загальноєвропейського цивілізаційного процесу. Дискусії з приводу цивілізаційної приналежності Русі-України становили вагому складову інтелектуальної історії українського історіографічного процесу Галичини XIX ст. Інтелектуальною передумовою цих дискусій слугували зовнішні впливи на українське інтелектуальне життя Галичини, які мали місце як з боку Європи, так і з боку Росії. Ці дискусії зіграли важливу роль у виробленні галицько-українськими інтелектуалами стійких образів-стереотипів про "свого" й "іншого".

Список використаних джерел

1. *Качала С.* Коротка історія Руси / Б. Качала. – Тернополъ, 1886. – 155 с. 2. *Дідицький Б.* Народная исторія Руси отъ начала до новѣйшихъ временъ пôсля найлучшихъ историкôвъ составлена и издана Богданомъ А. Дѣдицкім. Часть первая / Б. Дідицький. – Львовъ, 1868. – 224 с. 3. *Комаринець Т.* Ідейно-естетичні основи українського романтизму (проблема національного й інтернаціонального) / Т. Комаринець. – К.: Вища школа, 1983. – 224 с. 4. *Аркуша О.* Русофільство в Галичині в середині XIX – на початку XX ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд / О. Аркуша, М. Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 34. – Львів, 1999. – С. 231–268. 5. *Франко І.* Два панславізми / І. Франко // Іван Франко: Зібр. творів: У 50 т. – Т. 46. – Кн. 1. – С. 435–437. 6. *Валіцький А.* В полоні консервативної утопії: структура і видозміни російського слов'янофільства / А. Валіцький. – К.: Основи, 1889. – 710 с. 7. *Дашкевич Я.* Михайло Грушевський – історик народницького чи державницького напряму? / Я. Дашкевич // Михайло Грушевський і розвиток української історичної науки. Збірник матеріалів конференцій. – Львів, 1999. – С. 65–85. 8. *Барвінський О.* Илюстрована истрія Руси вôдъ найдавнѣйшихъ до нынѣшних часôвъ пôсля рускихъ и чужихъ историкôвъ / О. Барвінський. – У Львовѣ, 1890. – 282+V с. 9. *Зубрицький Д.* Исторія древняго Галичско-русскаго княжества. Сочиненіе Дениса Зубрицкаго / Д. Зубрицький. – Часть третья. Львовъ. Типомъ и иждивеніемъ Института Ставропигіанскаго, 1855. – 313 с.

Иван Куцый

ЦИВИЛИЗАЦИОННАЯ ТОЖДЕСТВЕННОСТЬ В УКРАИНСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ ГАЛИЦИИ XIX В.

В статье обобщаются способы определения цивилизационной принадлежности в работах украинских историков Галиции XIX в. Исследуется влияние цивилизационной тождественности на интерпретацию национальной истории. Прослеживается взаимодействие двухосновных форм цивилизационной тождественности в исторической мысли.

Ключевые слова: цивилизация, идентичность, историография, Славянский мир, Европа, Восток, Запад, Галиция.

Ivan Kutsyi

THE CIVILIZATION IDENTITY IN THE UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY OF GALICIA IN THE 19TH CENTURY

The paper explores ways to determine civilizational identity by Ukrainian historians of nineteenth century Galicia. The influence of civilizational identity on the interpretation of national history is investigated. The interactions between the two main forms of civilization identity in historical thought are deduced.

Key words: civilization, identity, historiography, the Slavic world, Europe, East, West, Galicia.